

FACKLITTERATUR SKAPAR

nya vägar till förståelse och språk

Madeleine Hjort skriver om ämnesövergripande samverkan där eleverna har erövat kunskap och utvecklat läsförståelse genom att läsa facklitteratur.

Att som vuxen följa med i allmänlitteraturen är en del i arbetet med att försöka hänga med i samtidens berättelser och problemformuleringar. Vad skriver författare om i vår samtid? Vilka texter är det som bränner till, väcker förundran och får mig att reflektera? Reportage och essäer leder mig in i frågeställningar om demokrati, mångkultur, historia. Det är texter som skriver fram den nya kapitalismen, godheten, girigheten och texter som gör oss kunniga om de nya klasskillnaderna och enskilda människooöden. Biografier och sakprosatexter berättar om kampen för jämställdhet och kvinnors möjligheter historiskt och i samtiden. Det kan vara självbiografiska texter eller analyser av specifika skeenden, det kan gälla musik, konst, dans eller varför inte politik?

Sakprosan eller facklitteraturen omfamnar en hel värld och undersöker den. Det säger sig självt att utan sakprosa och facklitterära författare skulle berättelserna om världen vara väsentligt färre. Det skulle få till följd att människans uppfattning och kunskap om samtiden, om världen och universum skulle halta betänkligt. Vår vardag och kultur är beroende av att faktiska skeenden skrivs fram i texter där beskrivningarna och frågorna ofta är fler än svaren.

Elever ska möta fakta och fiktion

Det mest primära med allt författande är att det är enskilda röster, människor som på eget initiativ och uppdrag väljer att i text gestalta, strukturera, dramatisera och förmedla perspektiv och frågeställningar. Du öppnar en bok och låter dig sjunka in i författarens framställning. Författarens röst gör sig

Utan sakprosa skulle berättelserna om världen vara väsentligt färre.

påmind i hur fakta framställs. Struktur och form och även skriftställarens kynne märks av i texten.

I sakprosan finns problemformuleringar, fakticitet, gestaltning och reflektioner men oftast inget facit. Som läsare tvingas man förhålla sig till innehållet. Det är verkligheten, inte fiktionen, som styr dramatiken i sakprosan. Därmed inte sagt att sakprosa klarar sig utan fantasi och fiktion. Sanningen behöver inte sällan hanteras också med en dos av fantasi.

Genom forskning och internationella undersökningar vet vi att barn och unga läser allt mindre och medborgarna lånar allt färre böcker från biblioteken. Pisa (2012) och forskning visar att unga har svårt att ta sig fram i textens värld. Ännu svårare om texten är lång. Det är allmänt känt att 15-åringars läsförmåga i Sverige ligger långt under medel jämfört med övriga OECD-länder. Vissa hävdar att dessa brister sedan en tid också avspeglar sig bland studenterna i högskolan. Det är inte bara text, många har svårt även med matematiken.

Om man på motsvarande sätt som med svenska och matematik, skulle följa upp vad de unga kan och förstår om dans, konst, teater, musik och film – om det gjordes Pisa-undersökningar på dessa områden – skulle det kanske visa sig att många aldrig har sett en teater- eller dansföreställning. Skolelever har ofta ingen aning om konstens roll och faktiska betydelse i samhället, för demokratin; för att tänka, tala och gestalta fritt. Konstarterna finns på scen, de skrivs fram i sakprosans område och utgör goda möjligheter för lärarnas samarbete över ämnesgränserna.

Nå, varför är det viktigt att läsa och arbeta/samarbeta över ämnesgränserna med sakprosa i skolan?

För att berättelsen om människan, samhället och samtiden i stor omfattning finns gestaltad i litteraturen och konsten. Och det är i skolan eleverna ska ges möjlighet att möta både fakta och fiktion. De ska ges möjlighet att förstå både sig själva och den samtida vi lever i. Vetgirighet och nyfikenhet finns i de allra flesta elever, och det vilar på läraren att skapa en undervisning där eleverna befinner sig och kan identifiera något som de känner igen och till viss del behärskar.

Skolverket har presenterat forskning som visar att svenskämnet bör samarbeta med andra ämnen och arbeta tematiskt. Olga Dysthe, professor i pedagogik med inriktning mot kunskap, utbildning och demokrati, visar att det ofta är bättre att träna språket i annat ämne i samarbete med modersmålet.

Projekt om flykt

Under 2012 ansvarade Gläfs (Gruppen för läsning av facklitteratur i skolan www.gläfs.se) för ett sakprosaprojekt i elva klasser i tre olika skolor. Det var ett samarbete mellan lärarna i svenska och SO och skolans skolbibliotekarie.

I en åk 5 arbetade man med temat Uppbrott – Barn på flykt och i krig: "Genom att läsa sakprosatexter och samtala om dessa, samt titta på filmer ska eleverna få förståelse för levnadsförhållanden i olika länder och tider. Lära eleverna hur man

skriver en biografi, samt låta dem skriva en sådan."

Många av eleverna i den aktuella klassen bar på flyktingerfarenheter direkt eller indirekt genom sin familj. Det var självklart för skolan att lyfta fram flyktingtemat och koppla biografiskrivandet till arbetet.

En dag när jag var där och lyssnade var en pojke särskilt aktiv och ställde frågor och kom med kloka synpunkter. När lektionen var slut gick jag fram till klassläraren och kommenterade positivt pojken som visat sig så aktiv. Läraren var lika glad som jag och överraskad. Det visade sig att det var första gången som eleven tog initiativ och deltog aktivt. Läraren var övertygad om att sakprosaprojektet med flyktingtemat hade satt igång hans aktivitet och intresse.

Genom projektet skapade eleverna en gemensam kontext där deras individuella erfarenheter utgjorde en viktig del av skolans kunskapsarbete. Elevernas självbiografiska arbete interfolierades med högläsning ur reportageboken *Tysklands bleka barn*, om tyskungar som kommer till Sverige av Ylva Herholz. Berättelsen om Doris som tvingades fly från Tyskland till Sverige och hennes upplevelser grep tag i barnen. Boken och elevernas berättelser blev en del av kunskapsarbetet kring andra världskriget, då med fokus på flyktingtemat och Sverige. Vad gjorde Sverige, hur togs flyktingarna emot? Likheter och olikheter jämfört med elevernas erfarenheter?

Kristina Quiquia och skolbibliotekarie Elisabeth Ljungdahl, Ashtar Jibrael vid datorn.

Alla medverkande klasser arbetade med utgångspunkt i andra världskriget för att därifrån hitta en ingång och knyta an arbetet till läroplan och kursplaner.

Lärarna hade ingen vana att arbeta med sakprosa eller ämnesövergripande, som i detta fall mellan svenska och SO, men blev ordentligt taggade när möjligheten presenterades för dem. Skolbibliotekarien axlade det lokala projektledarskapet.

På så sätt skapades samtal, diskussioner och strategier kring hur man skulle jobba. Kombinationen läsa, skriva, berätta och lyssna var stark. Arbetet förbereddes under vårterminen och genomfördes under höstterminen.

Tunga texter

Läsning av sakprosa har flera aspekter, en är att den berättar om verkligheten. I viss

sakprosa tvingas läsaren inse att människan är mäktig de gruvligaste handlingar. Insikten kan leda till att läsningen blir emotionellt tung och texten blir svår att begripa för eleverna. Då behövs en fungerande lässtrategi. En klass läste Peter Englunds essäer, *Brev från nollpunkten*.

Så här skriver en skola om arbetet i en åk 9.

Eftersom kapitel 4 innehåller mycket tunga idémässiga och historiska resonemang valde vi att "modellläsa" för klassen, även om eleverna hade läst det hemma. Vi läste högt och stannade upp för att förklara begrepp och sätta dem i sitt sammanhang. Eleverna fick prata om sina citat i grupp, och vi kunde gå runt och försöka få en uppfattning om hur eleverna hade tagit emot texten. En del elever vittnade då om att de tyckte att texten var svår att förstå.

Eleverna fortsatte att läsa kapitel 5, om eutanasi programmet, och de följande två kapitlen som åter skildrar lägret Belzec. Här får de ännu mer kunskap om Kurt Gerstein och hans roll i historien. De fick i läxa att titta närmare på Englunds bildspråk, och bitta något exempel ur de kapitel de läst hittills.

När vi träffades nästa gång, den tredje veckan under projektet, gick vi tillbaka till de föregående kapitlen och redde ut oklarheter i texten, och pratade om de bilder eleverna hittat. Därefter kapitel 8, där Englund gör en historisk tillbakablick på förmoderna avrättningsmetoder för att kunna jämföra med Förintelsen. Här var det lämpligt att läsa högt och förklara en del kring texten.

Vi introducerade sedan metoden att läsa i grupper om tre, där varje gruppmedlem hade varsitt uppdrag: a) gör kopplingar mellan texten och de förkunskaper du har med dig, b) ställ frågor och red ut oklarheter i kapitlet, c) sammanfatta den bärande idén i kapitlet. Eleverna fick nu ta sig an det åttonde kapitlet i grupper. Det blev en intressant diskussion i belklass om grymbet förr och nu, men det var inte så tydligt för eleverna på vilket sätt Förintelsemaskineriet var både en kontrast till och en konsekvens av forna tiders "smärtans teater", som Englund formulerar det.

Eleverna fick nu läsa vidare på egen hand och använda gruppsamtalsmodellen även för

Madeleine Hjort. Foto: Jan Johansson.

de följande kapitlen under vecka 49. De skickade in korta protokoll från gruppsamtalen vid något tillfälle, för att vi skulle se att de hade kläm på texten.

Denna vecka berättade vi om slutuppgiften i form av en skrivuppgift på lektionstid under vecka 50. Vi tänkte oss att en skrivuppgift på plats skulle kännas mindre betungande än en inlämningsuppgift då eleverna får mer tid, men har större krav på utförlighet och språkriktighet.

I utvärderingen framkommer olika reaktioner på läsningen. Som en elev uttrycker det: "I början av arbetet tyckte jag inte alls om boken. Men när jag började lägga ner mer tid på boken så förstod jag hur bra boken var och jag tycker nu att det var ett bra bokval."

Hela rapporten finns på: www.glafs.se/dok/Slutrapport2013.pdf

Vidgar kunskap och språk

Rätt använd kvalitativ sakprosa kan ge gott stöd i undervisningen, träna elevernas arbets- och läsförmåga och vidga elevernas kunskap och språk. Lärarna och skolbiblio-

tekarien ges tillfälle att utveckla samarbete över ämnesgränserna och kan fördjupa skolans pedagogiska uppdrag. Av läroplanen framgår dels att lärarna ska samverka i arbetet för att nå utbildningsmålen, dels att rektor ansvarar för att "undervisningen i olika ämnesområden samordnas så att eleverna får möjlighet att uppfatta större kunskapsområden som en helhet."

Ett demokratiskt samhälle, inräknat skolan, bör sträva efter att förmedla berättelser om det samhälle som vi gemensamt skapar, berättelser skrivna inom både sakprosa och skönlitteratur, både fakta och fiktion. Hur ska vi annars veta vad vi menar med ett samhälle?

Text & foto Madeleine Hjort

Madeleine Hjort utbildar lärare, föreläser, arbetar med uppdrag. Är medlem i Gläfs. Senaste utgivna bok, *Konstens betydelse*, om konstater och litteratur i skola och samhälle www.madeleinehjort.se

Referenser

Olga Dysthe, *Det flerstämmiga klassrummet. Att skriva och samtala för att lära*, översättning: Björn Nilsson, Studentlitteratur, 2009
Englund, Peter, *Brev från nollpunkten*, Atlantis, 1996

Herholz, Ylva, *Tysklands bleka barn; krigsningar kommer till Sverige*, Carlssons, 2011
Hjort, Madeleine *Konstens betydelse, om konstater och litteratur i skola och samhälle*, Carlssons 2011
Westlund, Barbro, "Sakprosa lika viktigt som sagor", DN 2014-04-03

Vad händer med läsningen? En kunskapsöversikt om läsundervisningen i Sverige 1995-2007, Skolverket 2007, Rapport nr 304. Kunskapsöversikt över hur skriftspråklig undervisning genomförs i grundskolan, för att bättre kunna förstå och förklara resultaten i de internationella studierna PIRLS och PISA.

PISA 2012

Kungliga Biblioteket statistik, angående utlån, <http://www.kb.se/bibliotek/Statistik-kvalitet/biblioteksstatistik/Folkbibliotek-2013/>